

ВІДГУК ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА

**на дисертаційну роботу Туль Світлани Іванівни на тему
«Трансформація світового ринку праці в умовах діджиталізації»,
подану на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук
за спеціальністю 08.00.02 – світове господарство
і міжнародні економічні відносини**

Актуальність теми дисертаційного дослідження

Фундаментальні процеси глобальної цифрової революції, що охопили в останнє десятиліття усі структурні сегменти і підсистеми світового господарства, набувають свого концентрованого вираження у глибокій трансформації бізнес-діяльності на основі експоненціального зростання кількості і якості цифрових технологій і мобільних інтернет-пристроїв, формування загальнопланетарних систем колективних знань і колективного інтелекту, динамічного проникнення у виробничу сферу хмарних обчислень й аналітики «великих даних» та ін. Ця провідна тенденція сучасного світогосподарського розвитку справляє потужний «підричний» вплив на трансформацію усіх економічних і суспільних інститутів, на глибокому структурному рівні оптимізуючи бізнес-процеси й їх організацію, модернізуючи корпоративні стратегії і бізнес-моделі, а також забезпечуючи підвищення продуктивності суспільної праці та поліпшуючи систему взаємодії корпоративного сектору з клієнтами. Це підтверджується, зокрема, прогнозними оцінками міжнародної експертної агенції McKinsey, згідно яких вже до 2025 р. діджиталізація бізнес-діяльності згенерує для компаній додатковий прибуток у сумі від 4 до 11 трлн дол. США, а кількість підключених до інтернету засобів перевищить 75 млрд одиниць порівняно з 23 млрд у 2018 р.

Включивши в останні роки у свою «орбіту» практично усі країни світу та усі фази суспільного відтворення, діджиталізація бізнес-діяльності у загальному форматі глобальних трендів стала однією з головних рушійних сил трансформації світового ринку праці, породжуючи при цьому цілу низку якісно нових економічних суперечностей і конфліктів. З огляду на неможливість їх розв'язання у рамках діючої регуляторної парадигми, високої актуальності на сьогодні набувають питання, пов'язані з комплексним дослідженням трансформаційних змін світового ринку праці у глобальну епоху, розробкою науково-практичних рекомендацій щодо оцінки рівня діджиталізації національних ринків праці, а також обґрунтуванням на цій основі дієвих механізмів ефективної інтеграції ринку праці України у глобальний ринок. Саме це і визначає актуальність рецензованої дисертаційної роботи Туль С. І., обумовлює вибір її теми, мету та завдання, а також надає дослідженню важливого наукового і практичного значення.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами

Тематика дисертаційної роботи пов'язана з науково-дослідними темами кафедри міжнародної економіки та міжнародних економічних відносин Вищого навчального закладу Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі»: «Особливості розвитку ринків в умовах глобальної нестабільності» (номер державної реєстрації 0109U006958, 2009-2012 рр.); «Сучасні процеси глобалізації: рушійні сили, мегатренди, суперечності» (номер державної реєстрації 0113U006220, 2013-2021 рр.). У рамках зазначених тем Туль С. І. розкрила роль діджиталізації економіки у вирішенні проблем глобалізованого ринку праці та обґрунтувала механізм трансформації світового ринку праці під впливом технологізації та глобалізації розвитку соціально-економічних систем.

Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Комплексний аналіз змісту і структури дисертаційної роботи Туль С. І. дає підстави стверджувати, що її наукові положення, висновки та рекомендації мають достатній рівень обґрунтованості. Це підтверджується опрацюванням значного масиву вітчизняних і зарубіжних літературних джерел, використанням великого обсягу статистичної інформації з тематики дослідження та належною апробацією результатів дослідження.

У дисертаційній роботі чітко сформульовано актуальність теми, мету і завдання дослідження (с. 15-17), обумовлені об'єктом і предметом аналізу (с. 17-18), сукупністю методів і прийомів наукового пошуку; а також обґрунтовано наукову новизну та практичне значення одержаних результатів (с. 19-23). Володіння здобувачкою методами наукового дослідження та її високі аналітичні компетенції дали їй змогу вирішити цілу низку теоретичних і практичних завдань щодо обґрунтування ключових напрямів діджиталізації національних ринків праці, розкриття теоретичних засад їх глобалізації, а також визначення головних механізмів ефективної діджиталізації ринку праці України.

Методологічну базу дослідження становлять монографічні дослідження вітчизняних і зарубіжних учених з проблематики глобального економічного розвитку, діджиталізації світового ринку праці, трансформаційних змін національних ринків праці; матеріали й аналітичні звіти міжнародних організацій і дослідницьких агенцій (Міжнародної організації праці, Міжнародного союзу електров'язку, Організації економічного співробітництва та розвитку, Групи Світового банку, Всесвітньої організації інтелектуальної власності, Всесвітнього економічного форуму, Світової організації торгівлі та ін.), звіти міжнародних аудиторських і консалтингових компаній (McKinsey & Company, Accenture plc, Deloitte Touche Tohmatsu Limited, PricewaterhouseCoopers); інформаційні й аналітичні матеріали

краудсорсинг- і фріланс-платформ («eYeka», «Upwork», «Malt», «Freelancehunt»). Крім того, при написанні роботи були використані також статистичні матеріали центральних органів виконавчої влади України, Державної служби статистики України, Міністерства економічного розвитку і торгівлі України.

Основні наукові положення, висновки і рекомендації дисертаційної роботи мають належний рівень обґрунтованості і достовірності, що підтверджується використанням широкого спектра загальнонаукових і спеціальних методів наукового дослідження: діалектичного, історико-логічного, наукової абстракції, аналізу й синтезу, системно-структурного, математичного моделювання та ін. Достовірність й обґрунтованість основних наукових положень дисертаційної роботи Туль С. І. підтверджується також їх широкою апробацією на тринадцяти міжнародних науково-практичних конференціях, семінарах і форумах.

Основні положення, висновки і рекомендації, сформульовані у дисертації, їх новизна

Результати проведених автором досліджень процесів трансформації сучасного світового ринку праці характеризуються науковою новизною, спрямованою на поглиблення теоретико-методологічних основ та розробку науково-практичних рекомендацій щодо діджиталізації ринку праці України та його інтеграції у глобальний економічний простір. Дисертаційна робота містить цілу низку елементів наукової новизни та характеризується оригінальним авторським підходом до реалізації завдань дослідження, пов'язаних з визначенням сутності діджиталізації, дослідженням еволюції світового ринку праці під впливом формування цифрової економіки, розкриттям секторальних змін світової економіки та сучасних структурних трансформацій ринку праці, обґрунтуванням об'єктивності виникнення й поширення нових форм організації праці, оцінкою стану і перспектив розвитку діджиталізованого ринку праці України. Обравши в якості об'єкту

дослідження «процес трансформації світового ринку праці в умовах діджиталізації», а предмету – «умови, чинники та механізм трансформації світового ринку праці в умовах діджиталізації економіки», дисертантка на глибокому теоретичному рівні осмислює системні процеси діджиталізації економічної діяльності та механізми її впливу на світовий ринок праці.

Найбільш суттєвими науковими результатами, які підтверджують особистий внесок авторки у розробку даної проблеми і характеризують наукову новизну її роботи, є наступні:

- поглиблення методології дослідження глобальної цифрової екосистеми суспільства через призму взаємозв'язку процесів технологізації, діджиталізації та глобалізації економічних процесів (розділ 1.1, с. 33-37), на основі чого обґрунтовано ключові механізми функціонування світового діджиталізованого ринку праці (розділ 1.2, с. 43-47). Його матеріальним ядром є складно субординована система взаємодії і взаємовпливу глобальних екосистем роботодавців і працівників, що базується на використанні цифрових технологій та забезпечує оперативний збір, передачу, оброблення і зберігання інформаційних даних, необхідних для здійснення безперервного процесу відтворення глобального суспільного продукту;

- розкриття ролі інтелектуалізації суспільної діяльності у забезпеченні цивілізаційного прогресу на основі синхронізованої оцінки секторальних змін світової економіки та структурних трансформацій ринку праці, що дало змогу визначити міру відповідності наявних зрушень ступеню розвитку постіндустріальних відносин у національних економіках різних країн світу (розділ 1.3, с. 52-58);

- розвиток класифікаційних підходів до виокремлення якісно нових форм організації праці з урахуванням умов діджиталізації світового господарства. На цій основі розкрито ключові векторні мегатренди трансформаційних змін у класичних елементах організації трудових відносин (робочому місці, графіку роботи, способу найму працівників), встановлено завершення формування у сучасних умовах зрілої моделі

цифрового середовища трудових відносин, а також обґрунтовано організаційно-правові способи та умови використання інтелектуальної праці в епоху постіндустріалізації глобального економічного розвитку (розділ 2.2, с. 88-89);

- розроблення авторського методичного підходу до комплексної оцінки рівня діджиталізації національних і світового ринків праці на основі розрахунку інтегрованого показника – Індексу діджиталізації ринку праці. Даний індикатор, що розраховується як середня величина семи стандартизованих субіндексів (частки зайнятих у сфері послуг і наукомістких послуг, ступінь доступу до ІКТ та рівень їх використання, ступінь впровадження нових організаційних моделей праці на основі ІКТ, частка експорту інформаційно-комунікаційних та цифрових послуг) дає змогу не тільки проводити ранжування держав за рівнем діджиталізації їх національних ринків праці, але й оцінювати їх потенційну спроможність забезпечувати зростання сукупної зайнятості в економіці на основі поширення цифрових технологій і розбудови цифрової екосистеми (розділ 2.3, с. 108-114);

- розвиток аналітичного підходу до визначення ролі діджиталізації економіки у вирішенні проблем глобалізованого ринку праці з ідентифікацією сутності феномену безробітного суспільства та обґрунтуванням здатності суспільства запобігти трансформації глобального виклику у глобальну проблему на основі можливостей цифрової економіки (розділ 3.1, с. 120-132);

- розроблення методичних підходів до оцінки рівня сформованості діджиталізованої моделі ринку праці на основі застосування багатофакторної регресійної моделі (розділ 3.2, с. 135-143), що дало змогу визначити ступінь розвиненості «економіки вільного заробітку» («gig economy» / «on-demand economy» / «sharing economy») й обґрунтувати комплекс заходів для реформування національними урядами країн системи трудових відносин у контексті ефективного включення їх ринків праці у глобальний економічний

простір (розділ 3.2, с. 150-152);

- розроблення концептуальних засад дослідження суспільних екосистем із застосуванням принципів їх функціонування до формування моделі діджиталізованої макроекосистеми ринку праці як частини цифрових екосистем мета- та мегарівнів, утвореної з екосистем роботодавців і працівників, що характеризується синергетичною взаємодією цифрового науково-освітнього та технологічного просторів, регулюється і координується національними урядами, владними структурами та неурядовими організаціями. На основі розроблення такої макросистеми у вигляді формалізованої моделі здійснено оцінку і дано прогноз щодо можливих секторальних і трендових змін на національному ринку праці та визначено умови її імплементації в Україні (розділ 3.3, с. 155-161).

Усе вищевикладене дає підстави зробити висновок, що поставлені автором мета та завдання дисертації досягнуті повною мірою. Висновки, сформульовані у дисертаційній роботі, відповідають її змісту, а також підтверджують теоретичну глибину та наукову оригінальність проведеного дослідження.

Теоретичне та практичне значення результатів дисертаційної роботи

Теоретичне та практичне значення сформульованих автором у дисертації наукових положень, висновків та рекомендацій полягає у тому, що вони можуть слугувати методологічною базою при розробленні державної політики регулювання трудових відносин в Україні у рамках діджиталізованого ринку праці. Одержані результати знайшли своє впровадження на загально-державному, регіональному і міському рівнях, про що свідчать довідки про впровадження результатів дослідження Департаменту організаційно-кооперативної політики та корпоративних комунікацій Всеукраїнської центральної спілки споживчих товариств (Укркоопспілки) (довідка №291/10 від 09.08.2019 р.); Департаменту

економічного розвитку, торгівлі та залучення інвестицій Полтавської обласної державної адміністрації (довідка №06-38/1892 від 29.07.2019 р.); Агенції регіонального розвитку Полтавської області (довідка №01-38/64 від 11.06.2019 р.); Управління економічних питань Виконавчого комітету Полтавської міської ради (довідка №10-20/140 від 25.06.2019 р.). Крім того, наукові положення дисертаційної роботи використовуються у навчальному процесі Вищого навчального закладу Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі» при розробці навчальних програм, методичного забезпечення та викладанні дисциплін «Міжнародні економічні відносини» і «Глобальна економіка» кафедрою міжнародної економіки та міжнародних економічних відносин (довідка №45-15/33 від 18.03.2019 р.).

Повнота викладу основних результатів дисертаційного дослідження в опублікованих роботах автора

Основні результати дисертаційної роботи Туль С. І. опубліковано у 23 наукових працях загальним обсягом 10,1 д.а., з яких особисто автору належить 7,2 д.а. З них: 4 статті у наукових фахових виданнях (із них 4 – у співавторстві), 8 статей у наукових періодичних виданнях інших держав та у виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз (із них 2 – у співавторстві), 1 стаття в інших виданнях (із них 1 – у співавторстві), 10 публікацій за матеріалами науково-практичних конференцій (із них 6 – у співавторстві). Автореферат дисертації повною мірою відображає її зміст та не містить не досліджених у роботі наукових положень.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації

Поряд з відзначеними конкурентними перевагами рецензованої дисертаційної роботи, вона містить деякі недоліки та дискусійні положення, недостатнє опрацювання яких дозволяє зробити наступні критичні зауваження.

1. У теоретичному плані розкриття теми рецензованої дисертаційної

роботи об'єктивно вимагає комплексного дослідження й узагальнення методологічних засад теорій світового ринку праці, що сформувались, зокрема, у теорії саморегулюючої функції світового ринку праці М. Тодаро та Дж. Харріса, нової економічної теорії міграції О. Старка і Дж. Тейлора, глобальних систем І. Валлерстайна, теорії міграційних систем Е. Тейлора і Ф.Хьюго та ін. На жаль, у дисертації дане питання розкрито не повною мірою, а головна увага дисертантки сконцентрована на теоретичному дискурсі класичних і неокласичних підходів, монетаризму і неоінституціоналізму, а також узагальненні концептуальних підходів до аналізу власне процесів діджиталізації та різнорівневих цифрових бізнес-систем (с. 39-47). Це певною мірою фрагментує дослідження та обмежує можливості щодо розроблення цілісної глобалізаційної парадигми діджиталізованого світового ринку праці, у тому числі і на основі реалізації міждисциплінарного підходу у його дослідженні.

2. Заслуговує схвальної оцінки конкретизація дисертанткою технологічних і глобалізаційних чинників, котрі спричиняють еволюцію світової економічної системи та глибоку структурну трансформацію світового ринку праці (с. 27-32). Однак, у роботі не знайшов належного відображення механізм впливу цих чинників на трансформаційні ринкові зрушення. Крім того, недостатньо розробленим залишилось і питання щодо аналізу корпоративного рівня діджиталізації світового ринку праці, що реалізується нині на інституційній платформі внутрішньокорпоративних ринків праці багатонаціональних підприємств. Саме транснаціональна діяльність, як відомо, характеризується нині масштабним використанням механізмів аутсорсингу й аутстафінгу, системною фрагментацією виробничих процесів, динамічною розбудовою мережевих форм організації праці, а отже – значною мірою детермінує ключові тренди діджиталізації глобального ринку праці.

3. Важливу методологічну функцію у дослідженні процесів трансформації світового ринку праці в умовах діджиталізації відіграє

здійснений авторкою аналіз ключових трендів формування глобального ринку праці (реконфігурація меж традиційного поділу праці, виникнення нових професій, трансформація змісту праці внаслідок роботизації й автоматизації виробничих процесів, формування нових компетенцій працівників, зміна способів і форм зайнятості, підвищення мобільності людини та ін. (с. 42-43). Разом з тим, дисертаційна робота набула б ще більшої фундаментальності за умови розкриття причинно-наслідкових зв'язків між чинниками і трансформаційними трендами розвитку світового ринку праці.

4. Дисертація містить доволі широкий спектр конструктивних теоретико-методологічних елементів комплексного дослідження еволюції світового ринку праці під впливом формування цифрової економіки (розділ 1.2) з детальним аналізом механізмів його функціонування й особливостей, інструментарію регулювання та координації цифрової екосистеми ринку, інституту ринкового саморегулювання та ін. Однак, зі змісту роботи дещо незрозумілим залишається питання щодо того, яку роль у різні етапи світогосподарського розвитку відіграли епохальні технологічні революції у формуванні єдиного глобального ринку праці, що базується на парадигмальних засадах діджиталізованої економічної системи. Крім того, слід було б проаналізувати систему цифрових технологій, поширення яких спричинило виникнення електронних бірж праці.

5. Викликає неабиякий науковий інтерес проведений авторкою аналіз кількісних і якісних параметрів діджиталізованого ринку праці України та механізмів залучення економічно активного населення нашої держави у систему трудових відносин на основі нестандартних форм зайнятості (розділ 3.3). Віддаючи належне проведеному дослідженню вітчизняного ринку аутсорсингу та фрілансу, слід відзначити недостатню увагу дисертантки до аналізу умов і факторів, що обумовили розширення практики їх застосування в окремих секторах національної економіки у відповідності з дією глобальних трендів у цій сфері та стрімким нарощуванням масштабів міжнародної торгівлі за завданнями (*trade in tasks*). Крім того, є потреба також у

комплексній оцінці можливих наслідків і соціальних суперечностей, що впливатимуть зі зміни в Україні виробничих і трудових відносин, зокрема, у сфері соціального захисту населення, формування пенсійних фондів, напрацювання трудового стажу, вирішення трудових спорів, рівня і диференціації трудових доходів, формування сукупного працівника цифрової економіки та ін.

Однак, висловлені зауваження мають дискусійний характер і не впливають на загальну позитивну оцінку роботи.

Відповідність дисертації встановленим вимогам

Детальний аналіз дисертаційної роботи Туль С. І. дає підстави стверджувати, що вона має логічну структуру і включає вступ, три розділи, висновки, список використаних джерел і додатки. Її зміст викладено у логічній послідовності, а обсяг та структура роботи, повнота викладення матеріалу та оформлення відповідають нормативним вимогам. Зміст автореферату є ідентичним змісту дисертації та повною мірою розкриває основні наукові положення роботи, ступінь новизни розробок та запропоновані автором рекомендації. Опубліковані дисертанткою наукові праці та автореферат відображають основні положення дисертації.

Тема дисертаційної роботи відповідає паспорту спеціальності 08.00.02 – світове господарство і міжнародні економічні відносини.

Загальний висновок

Рецензована дисертаційна робота є цілісним, логічним і завершеним науковим дослідженням. Вона має високий рівень актуальності, вагомим теоретичним і практичним значенням для розроблення й імплементації державної стратегії розвитку ринку праці України в умовах глобальних трансформаційних зрушень у сфері діджиталізації економічної діяльності.

За формальними й якісними ознаками, рівнем та новизною дослідження дисертаційна робота «Трансформація світового ринку праці в умовах

діджиталізації», повною мірою відповідає нормативним вимогам пп. 9, 11, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затверджених Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. №567 (зі змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів України № 656 від 19.08.2015 р., №1159 від 30.12.2015 р. та №567 від 27.07.2016 р.), а її автор – Туль Світлана Іванівна – заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.02 – світове господарство і міжнародні економічні відносини.

Офіційний опонент

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри міжнародної економіки
ДВНЗ «Київський національний
економічний університет
імені Вадима Гетьмана»

«19» листопада 2019 р.

Я. М. Столярчук

